

ACC. N:R M. 14885:1-21.

Landskap: Småland Upptecknare: Ingeborg Johansson, Moarkeryd
Härad: Sunnerbo Berättare: " " "
Socken: Moarkeryd Berättarens yrke: husföreståndarinna
Uppteckningsår: 1959 Född år 1898 i Himmeryd

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Tal och andra finrum. s. 1-21.

LUF 112

4/5-59

Kurf 112

1.

Sal och andra fönrum

Med beteckning sal, menas man i regel inte endast ett stort rymligt rum, utan även ett fint och försämbt möblerat sådant. Allt det fanns gårdar över här i bygden, som höll sig med sal, det veta vi bestämt, man ingalunda kan man säga, att det fanns i varje gård. Jag passade endast för de rika och välhögade, att kalla ett rum i byggnaden för sal, ty det gällde att uttrycka i det hela gick helt i stil med denna benämning.

Jag minnas mig Tegerhults "Frölsegård" (en km härifrån) att man där ända fram till 1930 sålde kallade det stora rummet i byggnaden en ända för salen. Var här det så fint och pryddigt i salen, att den gjorde skäl för sådant benämning. Ja det tyckte man nog liket var, sett från den tidens synpunkt. Här fanns en sådan försämbt möbel som en skiffonje, sådana hade man int i varje gård. Salbordet, ett fyrkantigt bord av mässing och var inte heller var mans egendom då för tiden. Samma förhållande

M. Thunberg

var det med den s. k. "sodesuffan" en med tyg klädd soffa
som endast en och annan ännu hade råd att hålla sig
med. Vackurlighvis kunde soffan bäddas och så, men det förekom
eftersät sällan, att någon låg i salen där till var rummet
antagligen för fint. Så hade den gamla salaklockan,
väld utmålad och dekorerad med blommor och så sin plats
i salen, ty endast det bästa var gott nog att placera här.
Till jul eller vid andra högtidliga tillfällen köptes gärna
en och annan ny möbel, en gungstol eller dylikt, ty en
sådan tog sig bra ut i salen och det var tydligen meningen
att här skulle vara fint. För längre del led, desto större
blev fördringarna och i den gård som här nämnts hade
man följt råd och vilja, att anskaffa det som tillbede
vederbörande. Givetvis stuvades de gamla möblerna in i
något av de andra rummen efter hand och således blev
det förbättrat även här allt eftersom tiden led.

Det andages, att den s. k. salen tillkom i samband med
den nybyggna, som då det gäller denna gård, blev

verklighet på 1880-talet. Man byggde nu efter nyare stil och följaktligen fingo också nu de olika rummen andra benämningar. Den gamla stilen, med "store stua" i mitten och två framkammare och lilla stua i andra änden ansågs nu mindre fördelaktigt. Man hade vid denna tid så gott som allmänt gått in för denna byggnadsstil, med två rum i varje ända, samt kök och förluga i mitten av längan.

För att ett rum skulle kunna kallas sal, kan man väl antaga att det fick vara minst åtta alnar på varje köll och i den här nämnde gården var man nog från början inställd på att inrätta ett sådant firrum.

Den dåvarande ägaren, Pär Vilsson var en av socknens förtroendemän och från den tiden sett en ganska väl-
härjad sådan. Tingen menade, att det var förmätet av denne att bygga så här storlagen. Här var ju resurser och det var bara på sin plats att utnyttja dem. Man vis på att anseendet i bygden steg ytterligare, sedan man uppfört ett boningshus så här pompigt, det ligger administrationen

man vill ha ett antage att så var fallet.

I prästgården på Ellorback finnes ännu i dag ett rum som man kallar kungsalen, emär det var just här de båda kungarna sattes och räddades enligt historien. Franske man som man har fått uppslaget här, att kalla ett stort fint rum för sal, ty på den tiden var det inte vanligt, att bönder om det här slaget hade rum att gästa där.

Samtidigt vet vi bestämt, att man tog intryck härifrån till så mycket annat, varför inte även då till en sådan sak. Eldnag, salen hade blivit en verklighet även i bondgårdar och vid denna tid led oss säga på 80-talet var det även blivit brukligt med franska spis, och härigenom hade man en möjlighet att inreda ett ganska rymligt rum till på vinden, det fanns i regel en liten vinds-kammare förut, där de unga så gärna uppehöll sig och givetvis hade mera friskt.

Man fodringarna steg alljämt. Där man hade råd med en sådan storlagen byggnad med franska spis och annan

4.
Mansbygd

lyx ville det till att anlägga trädgård och nyplanera
så att allt gick i stil med den purpiga byggnaden i övrigt.
Så det passade att lägga vallmur och anlägga s.k. uppgård
och på detta sätt skilja mellan gårdshuset omkring ledugården
och densamma omkring boningshuset, tillämpades
dessa i stor utsträckning vid denna tid. På vallmurens
passade det att plantera hagorn eller andra prydnadsbuskar
och i många fall har man anläggningen kvar än i dag.
Härmed bevisas att man även i vår tid åtminstone i sågen
man uppskattar vad de gamla have gjort.

Tidigare måste allt vad trädgårdsanläggning heter ha varit
helt uteslutet då det gäller denna bygd, ty det bevisas tydligt
om man ger nogare akt på de gamla tomter, som finnas
här och där i bygden.

5 Alltså säger man för givet, att den s.k. trädgårdsanläggningen
med vallmur och dylikt tillkom vid samma tid som
den här nämnda byggnadsstilen var den övervägande, såväl
då det gällde större som mindre nybyggen.

Valnåglövis var här vid denna tid ännu många gårdar byggda i den gamla stilen med framkamrar och skorstuga i mitten, men nu gällde det att renovera och försöka följa med i utvecklingen, så att det hela verkade mera nymodigt. Vål kunde det inte bli så tal om någon sal här, men ett finskt anställe där ju under alla förhållanden vara numera, det var alla överens om. I första hand blev man de båda framkammarna, som man ansett sig kunna undvara, helst som de ämbetsstämman i vissa fall knappast varit inredda. Enligt vad man hörde de gamla berättelserna, användes den ena av dessa kamrar till förvaring ännu för kläder, såväl sängkläder som gångkläder packades ned i kistor och förvarades här. Här har vi alltså uttrycket till uttrycket "kistkammare", en benämning som man givetvis hört i något sammanhang, men här i bygden kallades detta rum "kläckammare".

Den andra framkammaren var förvaringsrum för mjöl gryps och diverse och även här hade man skurit in kistor av olika

slag där man firade varjande årtal. Här i bygden kallades detta rum helt enkelt för huset, men för att den ene och andre skulle fatta vilket hus det var frågs om saken i huset och inte på huset, ty det blir en helt annan mening.

Om man säger att sådan konversation började bli mera allmän på 70-talet, kommer man nog samman närmast. Naturligtvis sökte man så mycket som möjligt att följa efter varandra och derest man i någon mån kunde överglänsa grannen med fisket, inne och ute, nog hade man sinne därtill, så har det ju alltid varit.

Det gällde nu, att få det gamla böningshuset så likt nybyggen som möjligt. Här hade man ju rikhemmare handläska, nu var det bara frågan om att få byggt till en sådan. Efter detta skulle nu "lilla stie" vara bästrem och man menade, att det var nog i minsta laget för ett sådant, därför byggde man ut en alu eller så där, så blev det som det kallas "vinn på längan". Som finkrum kallades rummet nu förstuhemmare, eller ordagrant

på vår dialekt: "fastekamman". Det betyder firrum
och säkerligen var det så sett från den tidens synpunkt.
Omnu vid denna tid, hade man ingen eldstad här.

Jag minns mig firrum, där man inte hade eldstad
förrän omkring år 1910 och detta s. o. m. i gårdar som
betecknades för "fjårding och ätting".

Vi undrar kanske: hur kunde man gEDA sig utan eldstad
på vintertiden? Den frågan är lätt besvarad, ty det var
säkerligen lagar då man inte ens tillade in i det fira
rummet. I regel var det förbjudet, att vistas där och
sanningen att säga, var frivolsin där i firrummet
verkligen minimal, stelt, kallt och instängt som det
alltid var, tog man det förbudet ganska lugnt.

Sommarmarkid var det brukligt, att bjuda in tillfälliga gäster
här i firrummet och särskilt, om det var en helgdag
hövde det till god ton att servera kaffel här.

Men förklaringarna steg ytterligare. Då spordes att den och
den hade likil sätt in eldstad i "fastekamman" och om

gällde det bara, att vara med i köpslöjningen så
att man inte blev den siste med finisen.

I dagligstugan var sätteggen (skeläggarer) eldad
i varje kam vid denna tid, men naturligtvis passade
det ej med en sådan i det fina rummet. Här brödde
det ju på vad huset förmådde, somliga murede en öppen
fyr och eldade brasa, andra köpte sig en spaltugn och
använde, att dessa voro överkräfliga. De äter som hade
resurser (sådana som i den förnämnda gården) satte
givetvis in en kakelugn ty den var både fin och fördel-
aktig både det. Detta må väl hava varit fallet, ty i många
fall står den vita kakelugnen inte bara i finsrummet
utan även i dagligstugan än i dag.

Man var det nu skillnad på eldstaden i de olika kammar-
lös i finsrummen, så kan man också säga, det var skill-
nad på belysningen här. Man antager, att de gamla bord-
lampor som här ännu finnes ett och annat exemplar
av här i bygden voro de första som inköptes i syfte

att pryda sin plats på salbordet. Ett lampor av detta slag förekommer både bättre och billigare säger sig själv, och givetvis skaffade man sådana, som gick i stilt med övriga inventarier i firrummet, och för övrigt med vederbörandes ställning i det stora hela. En hög dyrbar lampa passade alltså i det firrum som bekrävas med tal, men ingalunda i ett enklare sådant. Benämningen alltså, förstod man mycket väl för i vilken kategori man kunde ställa sig härvidlag, och i stort sett "håll man sig på mattan" som det heter.

Emellertid började man snart att fundera på att det vore ändå finare att ha en lampa hängande i taket, och i föregångarens dröjtid inte länge förrän detta också blev verklighet. Två hänglampor fanns det nu alltså väljs på. Både med och utan glasprismor, måtte de ha varit väldigt efterfrägade. Jag omkring år 1910 såg man sådana i snart sagt varje hem i bygden. Jag minns mig ett riktigt praktexemplar i fråga om lampa, det var

i den förut nämnda gården. För att vara vid denna tid, var det ganska sällsynt med en lampa med droppa glasprismor och plats för set levande ljus, men just sedan var lampan som pryddes sin plats i salen här i fruktgården. Numera var boddlampen för fin för dagligstugan och därför fick den ännu några år stå som prydnad i salen, och naturligtvis användes vid festliga tillfällen i något av de mindre rummen.

Det fanns vid denna tid även mindre kedjelampor, som de kallades, avsedda för vardagsstugan, ty även här började fördringarna på finhet att stiga. Den ljuvliga känglampan med plåtskärm, som hade hängt i stugan kanske 25-30 år flyttades ut i köket och på detta sätt förbättrades belysningen överallt i huset.

Var ännu många år innan det elektriske lyset blev verkligt här i våra bygder. Först sedan under världskriget pågick ett par år, började man se sig om efter sådant. Både i salen som i övriga rum blev vid denna tid försedda

med elektriskt ljus och man menade nu man grannat,
att man var långt kommen i utvecklingen.

Nid val av amatör, syntes det tydligt, att firrummet
alltjämt existerade som sådant, ty här skulle den verkligt
eleganta gästbrennen ha sin plats.

Bäckerlijen var salen vid denna tid: varje hem, ett firrum som fylldt
alla anspråk, ty de stora förändringarnas tid i fråga om
såväl avbyggen som renowering var nu inne.

Så, om jag blev ställd att svara på, vid vilken tid jag
tycker att det fina rummet var mest imponerande skulle
jag utan tvekan säga: år 1912, ty då hade vi fått deko-
rerat tak och nya röda tapeter. Var sådant vanligt i
bygden? Nej! Men nu hade händelsevis en av de äldre
bröderna blivit utbildad gäkesmålare och ingen undrade ju
på att han, som hade vistats i staden och varit med
om att dekorera många fina rum, också ville visa sina
talanger här hemma. Vi hade han emellertid en stor
överlåtningförmåga och man gav sig till sikt, men

ingelunda gärna, ty man menade, att sådana hög färd
passade ej i bondgårdar. Emellertid utförde han här en
utomordentligt vacker dekoration, som högt uppskattades
här hemma och rent är beundrades av grannarne.

Sådana granntal var alltså sällsynt, men har således funnits
även i denna bygd. Hade man kraft möjlighet, att efter en
en daglig prestation, hade man nog kraft sinne starkhet, ty
"finst ska de va kunnat va de vill" det var tidens lösen.

Utlären i fråga, gjorde ännu en ansats, att förbättra sin rum-
met här hemma, i det att han föreslog, att det vore på tid
att flytta ut de gamla möblerna och ersätta dem med nya
sådana. Ja detta förslag gick man in på, men endast med
förutsättning att han själf ville bekosta de samma. Detta
mötte inga hinder, han reste själf till staden och köpte
en hel uppsättning trävita möbler och målade dem själf
i svart, ty det var som man säger: sist skriket just
då. Som parentes sagt, var det inte ovanligt för, att
vuxna ungdomar hjälpte till hemmet med vad de kunde

och en förunderslig sammankällning var rådande.

Det festsrummet här, tog sig bra ut efter en sådan storsom-
vering det säger sig självt, och många menade, att det hela
var alldeles för fint för bondbygd.

Bland annat fanns här en en stor spegel, vars ram gick
i samma färg som de nya möblerna. Den gamla spegeln
som tidigare hade hängt här i "festkammaren", över chiffonjén
hade en tjämal utföden förvaras nu som släktklenod,
och man menade, att det hela borde nu få smaka en nyare
tid. Rummet i fråga, hade också nu fått en annan be-
nämning: vi kallade det "röda rummet" där för att såväl
sjupekar som möbler gick helt i denna färg.

Bland de nya möblerna, var nu även en rummetsäng, kallad
Srialsäng (för all del modern sådan), ty det var nu meningen
att härnäst för användas rummet som gästtrum.

Helt frägan, var givetvis icke så svår att lösa, ty vid denna
tid nöjde man sig gott med hemvärdas tras mattor, och
sådana tillverkades i stor utsträckning då för tiden.

Så var det betydligt svårare att anskaffa gardiner till ett sådant fint rum, ty hemvärde sådana vill man inte alls köpa sålas om numera. Vissa trädgårdens vore naturligtvis "pricken över i", och har man "vänner över kalla vänner" en vill "över rummen" sådane, och så en varken dag blev även detta verkligt.

15
 Vi är alltså firnummet här hemma presenterat sådant det var vid denna tid och sanningen att säga, höll man ganska jämna slag överallt i bygden härvidlag. Jag erinras mig, att firnummet numera verkade mera inbjedande överallt och det var inte så helt förbjudet att vinkas där. Bäst vid högtider hade man det varmt och frivilligt och såväl här som i daglig stugan försammades inte att pynta upp med vad som passade för de olika högtiderna. Dessutom övergick man emellertid till daglig stuga, ty det var långt ifrån allsamt om, att elda här i det fina rummet varje dag. Tänkbara varade givetvis längre, då man vistades

här mindre och det mi vil varit därför, man iakttag
 denna ordning. Ett spars på bränslet skulle ju kunna
 tänkas, men knappast var detta folket åtminstone inte i
 bondgårdarna, där man hade ved i överflöd. Tydligen hade
 man med stora ansträngningar fått det drägligt och nu ville
 man till varje pris hålla det "vid lika" som det hetade.
 Inne var det int vanligt med krukvärdar här, ty sådana
 fodra därme och jag hade tänkt att säga en gång och
 ty det har visat sig, att de krävs bäst i rum där folket gå
 ut och in som vanligt.

Flykta vi oss ytterlige ett tjugo-tal år längre fram i tiden
 skall vi få se, att denna detalj saknas inte numera,
 varken i det finrum som betecknes för sal, eller ett
 mindre sådant. Nu kunde således heter: jag eldar en
 brasa varje dag härinne, för att luften skall ströms. Både
 poken och gran, var vanliga vid denna tid och givetvis
 passade de i ett sådant rum. Vågar finare litjs kunde
 också ställas in där, men pedagonier och dylikt fick

aldrig förekomme här. Sådana bruksvärter passade bäst
i vardagsstugan och eventuellt i smärre rummen och i regel
hade man en rik samling sådana i varje hem.

Vid det här laget, alltså i början av 1800-talet, hade
man på många ställen här i bygden skaffat nya moderna
mestermöbler i ek och de gamla finsvenskmöblerna
flyttades in i dagligstugan. På så sätt blev stugan också
ett fint rum på sitt vis, särskilt sedan en så ansik
möbel som en orgel hade fått en hedersplats härinne.

Vid denna tid var det inte många bondgårdar här i
bygden som inte höll sig med dylikt instrument. Det
var så vanligt att någon av barnen skulle lära sig
att spela litet till husbehov, och i en bygd som denna,
där andlig verksamhet har pågått så långt tillbaka som
någon kan minnas, vill det synes som man menade, att
hög och ansik i hemmet lättas livets bördor och höjer
fremtiden här.

17 Piano, förekom också men inte i vanliga bondgårdar.

Hos lanthandlanden och skolläreren kunde det ju passa med pian, (det fanns också här) men i bondskygorna var man storbelåren med orgel.

Vackerligare var det ännu en väsentlig skillnad på salen och de övriga rummen i huset, men eljest hade man det skapligt överallt vid denna tid. Så det gällde tapeter och gardiner var man alls inte efter sin tid. I matrummet / finsrummet kallades nu såj hade man också hemsvända draperier, och dörrar mellan detta rum och den mindre kammaren, skulle nu mera alltid vara öppna. Ly det verkade mera fint och hemkrentligt hade det Släktkålen, av olika slag såsom bröllop, barndop, och begravningskålen hölls ännu så gott som helt i hemmen och dessutom hade det nu blivit en allmän sed, att föra jämnåriga födelsedagar. Vid sådana tillfällen gällde att ordna bord och platser / fodringarna på sådant var betydligt större än tidigare / och många menade, att trots strängselen var det mycket trevligare att få vara på kålen hemma.

gården om som det förkommer i närvarande tid, man äter till Markaryd, till något av kottellen och äter middag eller supé. Givetvis drar man sig inför det stora besvär som dylika tillställningar äro förenade med. Helt folket i gemmen, också i vår tid äro mera bekväma av sig, säger kanske en del. Men har det fint och pyntet överallt i rummen, det vore ju att sätta sig ut för mycket onödigt arbete, på resor som man.

Om man säger, att detta nya system började tillämpas någon gång på fyra tiotalet, kommer man nog sanningen närmasst. Vägar hade dristat sig att taga initiativet till begravningskeles eller dylikt sedan var det genast hämt. Kunde en gå en gång, så kunde väl den andre, och på detta sätt var sedan att förlägga större keles till platser utanför hemmet snart införd.

Men var är nu den egentliga försöken i rummen? De frägar sig många. Det antingen nybyggda eller nyrenoverade huset, med alla bekvämligheter, tycks int.

göra sinnet mera förenöjsamt. Fästet och oron som alltfjämt är rådande möter på kreaturerna och man märker det. Varför de unga i så stor utsträckning söker fästet för hemmet i vår tid är egentligen oförklarligt, då här numera finnes sådana möjligheter. Sedan ett hotal är tillbakat hos lanöringen i regel ett eget rum att disponera och sådant är ju bara på sin plats, men det vore inte en vägen att också sätta en smula värd på sådant och som man sade här för: "La sbeen i grann-kämn".

De stora förändringarna i beståndsskicket är icke enbart en god. Huvudsaken är förhållandet mellan husbondfolk och tjänstefolk långt ifrån tillfredsställande i äldre tid, men genom all denna välfärd, har de sistnämnda uppnått en sådan ställning, att de knappast varken den ene eller andre. Om denna jämlikhet är tillbar i längden kan man sätta i fråga. Fästet är emellertid, att man här blivit bortskämd och man är så att säga oberoende, men, det är inte sagt att det är hälsosamt i det långa loppet. Nu vel väl någon direkt vore sådant bortner, men de äldre vilja

i varje fall påstått det kan bli för mycket av det gode och dessa, som har varit med i den verkligt hårda tiden, tala tydligen av erfarenhet. Allt man i äldre tid vunnit för nöjd och glädde sig åt den allra minsta lilla förbättring man kunde åstadkomma, det vet vi bestämt och i detta sammanhang, erinrar jag mig vad en liten flicka i nio-årsåldern sade, då hon vaknade dagen innan julafton och såg sig omkring i den nytepelserade stugan: "Nu har vi så fint på kungen kunde bo här". Vilken unge i den åldern skulle bygga sig om bylekt om för tiden? Snarare men skulle göra allt för, att något sådant hade försiggått i de nu så fina rummen. Trärummet finnes givetvis kvar ännu, men det fungerar inte på samma sätt som för. De bästa möblerna har ju sin plats här, men nog visades man här liksom i de övriga rummen i huset numera. De äldre, som minnas hur det var för sex femtio år sedan, har kanske inte så lätt för att smälta in i detta nya system, men det heter att man skall lära så länge man lever.